

hősiességről is még egy helyt hírt ad a hatalmas kötet, szinte minden összecsapásnak megvan a maga Dugovicsa. Janik Béla ezredparancsnok-helyettesi kitérítése: „Janik elvtárs az ezred Olevszk ellen folytatott támadása alkalmával ... önfeláldozóan elsőnek indult rohamra. Magával ragadta a vöröskatonákat, és eltökéltségével, merészségével és vitézségével hatalmas győzni akarást öntött a vöröskatonákba, és az ellenség erőteljes ellenállása ellenére bevettük Olevszket, ami szinte kizárólag az ő személyes példamutatása keltette nagy lelkesedésnek és győzelembe vetett hitének köszönhető.”

Janik Béla hőstettéhez csatlakozik Liszka Lajos bátorságának tragikus dokumentuma, kivégzése előtti búcsúlevele. Az osztrák—magyar hadsereg tisztjéből lett forradalmár vállalja sorsát, hóhérrel szemébe vágva: „Önök nem tudják, Urak, miért akasztanak, és ha ma ráébrednének erre, abban a pillanatban magukat kötnék fel.”

Az internacionalisták hangulatát nagy mértékben befolyásolja a Magyar Tanácsköztársaság megalakulásának és leverésének híre. Minden frontszakaszon ujjongva köszöntik a testvérállamot, mintegy eszméik, harcuk igazolódását látva benne. Az asztrahányi külföldi kommunista szervezet március 29-én táviratot küld Leninnek: „... A proletariátus új, nagy győzelme arra kötelez minket, hogy kettőzött erővel dolgozzunk és harcoljunk a nemzetközi tőke ellen...”

Ugyanezen az őszön már a magyarországi fehérterror demoralizáló hatása érezhető. A csüggedőkbe azonban új erő száll, a turkesztáni katonák például tiltakozó-fenyegető táviratot küldenek: „Nyugat felé fordulunk, hogy teljesítsük nagy himnuszunk szavait: Ez a harc lesz a végső.” S a megújult erő meghozza gyümölcsét, egyre-másra érik el szebbnél-szebb sikereiket. Varga Gyula ezredparancsnok jelentései szinte napról napra újonnan elfoglalt helységekről adnak számot, s gyakran hozzáfűzi: „Veszteségünk nincs.”

A dokumentumokban nagy nevek csillognak: Lenin, Frunze, Kun Béla, Münich Ferenc, Zalka Máté. A magyarok közül legtöbbször Kun Béla nevével találkozhatunk, aláírása hol a „Magyar Tanácsköztársaság Külgügyi Népbiztosa”, hol a „Déli Front Forradalmi Katonai Tanácsának tagja”, hol pedig a „Krim félsziget Forradalmi Bizottságának elnöke”. Táviratváltása Leninnel remek bizonyítéka emberi nagyságuknak. Kun Béla a harc zivatarában már a jövőre, a békére, a megnyugvásra gondol: „Nyomatékosan kérem, adjon parancsot arra, hogy a Krimben levő vagyont ne lehessen elszállítani, amíg teljes számbavétele meg nem történt, továbbá, hogy az elszállításnál tartsák szem előtt a Krim élelmézségének érdekeit, valamint azt a szempontot, hogy a Krimnek az orosz munkások üdülőhelyévé kell válnia.”

A könyv utolsó, 731. dokumentumának kelte a legfrissebb, 1965. november 5. A Szovjetunió Legfelsőbb Szovjetje Elnökségének rendelete a magyar internacionalisták kitüntetéséről. (Kossuth Könyvkiadó 1968.)

JANKOVICS JÓZSEF

JÓZSA ANTAL—MILEI GYÖRGY: A RENDÍTHETETLEN SZÁZEZER

Az első világháború idején 1917 őszéig közel félmillió magyar katona esett orosz fogságba, és szemtanúként élte át az első szocialista társadalom születését. Közülük mintegy százezer — munkás, paraszt és értelmiségi — fegyverrel a kezében harcolt az oroszországi forradalom győzelméért és megvédéséért.

Számos forrásértékű kiadvány, visszaemlékezés és más közlemény napvilágot látott már a magyar internacionalisták történetéről. Összefoglaló tudományos és népszerű feldolgoásokra azonban csak most, a forradalmi események jubileuma alkalmából került sor. Régi adósságot törleszt tehát történetírásunk, amikor Józsa Antal és Milei György, mint az *Előszó*-ban írják, megkísérlik „a mozgalomnak a történetét — legalább nagy vonásaiban — az olvasó elé tárni, s egyben választ adni a nemegyszer feltett kérdésekre: milyen helyet foglal el a szovjet-oroszországi magyar kommunisták, internacionalisták mozgalma az októberi forradalom és a polgárháború történetében, másfelől a magyar nép, a magyar munkásmozgalom történetében, a Kommunisták Magyarországi Pártja megeremtésében, a lenini eszmék hazai elterjedésében, az 1918—1919-es forradalmakban?”

Időszerűnek látszik, hogy a politikai közvéleményben és történettanításunkban is helyére tegyük a magyar internacionalisták történelmi szerepét. Sajátos „művészi

adalékul” szolgált Jancsó Miklós *Csillagosok, katonák* c. kitűnő filmje, amely ha nem is nyerte meg mindenki tetszését, jól exponálta a kérdés alapvető lényegét. Józsa Antal és Milei György könyve a dokumentumok, a tények eszközeivel és erejével tárja fel százezer magyar katona sorsát, útját a fogolytáborok világától — a forradalmi szervezkedéseken át — a különböző frontszakaszokon folyó harcokig, majd az 1921 utáni hazai illegális munka néhány fontosabb mozzanatát.

A könyv tizenegy fejezetre osztva dolgozza fel az eseményeket — fedi föl az összefüggéseket. Elemzi a cári fogságba került katonák forradalmi szervezkedésének indítóokait: „A katonai törvények értelmében a munkára kötelezett hadifoglyok a gyárosok, a vállalkozók profitétségének korlátlanul kiszolgáltatott páriák voltak. Kétség, ha azt mondjuk, hogy életkörülményeik, munkaviszonyaik megjavításáért kényszerültek — a katonai rendszabályok ellenére is — szervezkedni, sztrájkba lépni. Gyakran pusztá létükért küzdöttek.”

A cári hatóságok a szlávokat, a románokat és az olaszokat politikailag megbízhatóbbaknak tartották, mint a magyarokat, az osztrákokat és a birodalmi németeket. Így a magyar hadifoglyokat a Volgán túl, az Uralba, Turkesztánba és Szibériába szállították. A nagy forradalmi szervezkedés központjai is ezeken a területeken alakultak ki. Több helyen már 1915—16-ban kisebb marxista körök, szocialista csoportok szerveződtek. Ezek közül az egyik legjelentősebb az, amely a tomszki tiszti táborban jött létre. E csoport tagjai voltak többek között Münnich Ferenc, Seidler Ernő és Kun Béla. A szervezkedés 1917 októbere után vált tényleges mozgalommá. A szovjet kormány sokat tett annak érdekében, hogy a nép soraiból származó hadifoglyokat a proletárhatalom mögé állítsa. Rendeletileg biztosították a kényszmunkák alól való felmentésüket, az orosz munkásokéval egyenlő bért és más kedvezményeket. Ennek következtében 1917 végén és 1918 elején Oroszország-szerte gombamód szaporodtak a különféle szervezetek: Szaratovban, Kazanyban, Tomszkban, Omszkban, Szamarkandban, Taskentben és máshol. A vezetők között szinte mindenütt ott találjuk a magyarokat is: dr. Gábor Mózes szocialista jogászt, Apáthy Sándor asztalost, Ligeti Károly költőt és még sokan másokat. 1917 decemberében *Nemzetközi Szocialista* címmel Holländer Sándor és Rudnyánszky Endre lapot indított, 1918. március 24-én pedig hivatalosan is megalakul a Magyar Kommunista Csoport; életrehívói: Kun Béla, Pór Ernő, Rudnyánszky Endre és Szamuely Tibor. Amikor tehát 1918-ban megindult az intervenció Szovjet-Oroszország ellen, a külföldi hadifoglyok — köztük a magyarok — tömegei szervezetten csatlakoztak az orosz egységekhez a proletárhatalom védelmére.

Rendkívül részletesen és érdekesen írják le a szerzők a különböző frontszakaszokon folyó harcok lefolyását. Mindenre kiterjedő figyelemmel használják fel a dokumentumokat, jól összegezik a mozgalom tendenciáit, nem hallgatják el a felmerülő belső ellentmondásokat, a harcok során elszenvedett vereségeket. Nyugodtan állíthatjuk, hogy a szerzők őszintén feltárták a magyar internacionalisták harcait, helyére tették a mozgalom jelentőségét.

Napjainkban, amikor szerte a világon felerősödött a nacionalizmus, nemzeti érdekek túlzott hangsúlyozása (lásd csehszlovákiai események), intő példa és mementó lehet a magyar internacionalisták részvétele és önfeláldozó harca az oroszországi szovjet hatalomért. Ha valamikor igaz volt az, hogy nem lehet az jó hazafi, aki nem jó nemzetközi — akkor az korunkban különösen, felkiáltójellel igaz. (*Kosuth Könyvkiadó 1968.*)

TÓTHPÁL JÓZSEF

FORRADALMÁROK, KATONÁK

A Hetés Tibor által szerkesztett kötet századunk haladó magyar katonanemzedékei képviselőinek életrajzportréit, a sokszor csak névről, vagy még arról sem ismert katonaforradalmárok nehéz, olykor kalandosnak tűnő életútjait tárja az olvasó elé. Alfabetikus rendben sorakoznak előttünk az orosz polgárháború, a magyar forradalmak, a spanyol földi harcok, az antifasiszta ellenállás hősei s egy külön írásban az 1956. évi ellenforradalom idején elesett katonamártírok egy csoportja.

Ezek az életutak ha el is térnek egymástól, sok hasonlóságot mutatnak fel. Az azonosságok alapján két csoportra oszthatjuk hőseinket. Egyik részük az első világháború idején, legtöbb esetben az orosz hadifogság révén került kapcsolatba a forradalommal, másik csoportjuk pedig a második világháborút közvetlen megelőző időkben, vagy a háború folyamán állott a haladás, az antifasiszmus táborába. A be-